

fijsko načelo, odnosno nejasnoću o odnosu ishodišne predodžbe i nepredodive težnje za apsolutnim jedinstvom (iskazane u Fichteovu ishodišnu načelu: Ja jesam Ja).

Sve to vodi do petog poglavlja, *Temelj Fichteova ranoga jenskoga prikaza znanstvoslovlja*, u kojem se jasno približavaju Fichteove tri temeljne postavke ili načela znanstvoslovlja. Dakle, prvu, ishodišnu, temeljnu postavku svih temeljnih postavki koja glasi: »Ja jesam naprosto«, a za koju naznačuje da je neuvjetovana po sadržaju i po formi, prethodi svakoj sintezi te predstavlja očitovanje činjenja samog duha (koji je sam taj čin), a ne puke činjenice. U tom kontekstu Ježić navodi kako se ovdje Ja ne odnosi na osobno ja, nego na čisto Jastvo, te razlog zašto se Fichte odlučuje za termin jastvo, a ne sepstvo. U svakom slučaju, navodi se i Fichteovo objašnjenje kako se izvjesnost prve temeljne postavke izvodi iz logičkog načela istovjetnosti » $A = A$ «. Zatim drugu, antitetičku, temeljnu postavku, koja je uvjetovana prvom po sadržaju ili materiji, i koja glasi: »Jastvu je naprosto protupostavljeno neko Ne-Jastvo«, a koja svojom izvjesnost izvodi iz logičkog načela proturječja: »- A nije = A «. Naposljetku i treću, sintetičku, temeljnu postavku koja glasi: »Ja postavljam u Jastvu nasuprot djeljivom Jastvu neko djeljivo Ne-Jastvo« ili »Ja protupostavljam u Jastvu djeljivom Jastvu neko djeljivo Ne-Jastvo«, koja je uvjetovana formom prvih dviju temeljnih postavki ili načela. Dakle, trećom se, »pomirujućom«, postavkom, kako to Ježić naznačuje, dobiva logičko načelo razloga: » A je dijelom = - A , i obrnuto«, ali i izvode postavke: a) teoretičkoga znanja: »Jastvo se postavlja kao ograničeno/određeno Ne-Jastvom« i b): znanosti praktičkoga: »Jastvo postavlja Ne-Jastvo kao ograničeno/određeno Jastvom«.

Naposljetku, prije zaključnog poglavlja, u kojem rekapitulira svoju knjigu te pobrojava koje to glavne pobude smatra da su Fichteu u temeljnoj izgradnji znanstvoslovlja pružile Jacobijeva, Reinholdova, Schulzeova i Maimonova filozofska misao, Ježić sažimajući ističe samu bit Fichteova filozofijskog sustava. Tu ću bit približiti izravnim Fichteovim riječima, koje se u knjizi citiraju, da »se sve što se zbiva u duši može potpuno objasniti i pojmiti iz nje same« i da:

»Djelovanje o kojem je ovdje riječ jest, kao uvijek, tek čisto idealno, po predodžbi. Čak nam ni naša osjetilna djelotvornost u osjetilnome svijetu, u koju vjerujemo, ne pridolazi drugačije doli posredno po predodžbi.«

Na samom kraju ovoga osvrt, naznačio bih kako se nadam da Ježićev informativan i bogato dokumentirani prvijenac predstavlja tek početak njegova rada na znanstvoslovlju, odnosno početak detaljne analize, tumačenja,

kontekstualiziranja, problematiziranja i sl. same Fichteove filozofijske misli, odnosno njezinih pojedinih tematskih područja, jer takvo što ne samo da manjka, posebice u Hrvatskoj, nego ova knjiga na svoj način i zaziva.

Vanja Borš

doi: [10.21464/fi38214](https://doi.org/10.21464/fi38214)

Davor Balić

Etički nauk Marka Marulića

Hrvatska akademija znanost i umjetnosti, Zagreb – Križevci 2016.

Knjiga *Etički nauk Marka Marulića*, nastala, kako autor napominje, kao rezultat znatnije dorađenog i proširenog teksta doktorske disertacije obranjene 2011. godine, otkriva, ne samo svojim impozantnim opsegom nego i intrigantnom naslovnicom, da je riječ o izdanju osobite vrijednosti i značenja. Vrlo preciznom, akribičnom znanstvenom analizom Marulićevih djela, ali i, danas već gotovo nepregledne, sekundarne literature, Davor Balić daje sustavan i pregledan uvid u nepoznate i one manje poznate segmente Marulićeva promišljanja.

Nema sumnje da je dugogodišnji rad predanih marulologa s jasnom i iskrenom vizijom pred sobom doprinio (a to, dakako, čini i dalje) boljem poznavanju života i djela istaknutog hrvatskog renesansnog mislioca, čije se ime krije pod već dobro znanom sintagmom »otac hrvatske književnosti«. Međutim, mnogobrojni istraživači Marulićeva opusa svoj su interes usmjerili pretežito na njegove književne i teološke misli i poruke. Pritom su filozofski elementi, odnosno etički segmenti njegova djela ostali poprilično marginalizirani. Kritičkim pregledom znanstvenih priloga u kojima njihovi autori (V. Filipović, Lj. Schiffler, B. Jozić, D. Šimindža, N. Stanković, J. Talanga, B. Glavičić, E. Banić-Pajnić, I. Martinović, I. Grgić) sagledavaju filozofske segmente Marulićeva djela, odnosno »problematiku koja se u Marulićevim djelima odnosila na filozofsku etiku« (str. 3), Balić zaključuje da »Marulićeva etička misao dosad nije proučena ni vrednovana u cijelosti, zbog čega nedostaju i prosudbe o Marulićevu odnosu prema etici kao filozofskoj disciplini«

(str. 4). Detektiravši nedostatke i manjkavosti dotadašnjih istraživanja koja nisu uzela u obzir sve dimenzije spomenutog odnosa, autor vrlo jasno naznačuje osnovni cilj vlastita istraživačkog rada:

»... prikazati i obraditi zastupljenost etičke sastavnice, kao i najvažnije etičke pojmove u njegovu [Marulićevu, Ž. M. D.] opusu (...) ukazati i na mozebitne dopune te na razvoj Marulićevih stajališta o pojedinim etičkim problemima, a onda i ustanoviti utjecaj etičke lektire na njegove stavove o etici. Naposljetku, (...) odgovoriti i na sljedeća pitanja: Iznosi li Marulić vlastiti etički nauk ili njegova etička misao počiva na naslijeđu antičkih srednjovjekovnih i njemu suvremenih pisaca?; Kakvu je ulogu Marulić namijenio svojoj etičkoj misli?; Jesu li, i u kojoj mjeri, Marulićeva promišljanja o etičkim temama bila prepoznata od njegovih suvremenika ili kasnijih etičara?« (str. 4)

S namjerom da ostvari zacrtani cilj, autor najprije provodi opširniju analizu četiriju Marulićevih opsežnijih djela (*Repertorij*, *Institucija*, *Parabole* i *Evandelistar*), a potom i njegovih pjesama, epova, dijaloga i poslanica.

Razmatranje etičke dimenzije Marulićeva na latinskom jeziku pisana *Repertorija*, djela koje bi se, na temelju mnogobrojnih, nekih više, nekih manje uspješnih klasifikacija Marulićevih proučavatelja, moglo, na tragu Ivice Martinovića, odrediti kao »zbirka autorski obrađenih pojmova« (str. 19) pokazuje, u prvom redu, značajne filozofske izvore kojima se Marulić služio u sastavljanju tog svog, kako ga određuje Darko Novaković, kompendija. Balić je Novakovićevu opisu petorice zastupljenih filozofa u *Repertoriju* – Seneki, Platonu, Pseudo-Aristotelu, Aleksandru iz Afrodizijade, Diogenu iz Laerte – pridružio još trojicu: Cicerona, Origena i Augustina. U kojoj su mjeri Marulića privlačile teme i problemi filozofske etike, svjedoče njegovi brojni zapisi iz upravo navedene filozofske discipline.

Kada je riječ o izvorima kojima se služio u pisanju svojih zapisa, Balić uočava da je Marulić nerijetko (ali ne i u jednakom opsegu za svaku natuknicu) posezao za djelom svog suvremenika Marca Antonija Sabellica, knjigama Starog i Novog zavjeta, djelima sv. Jeronima, Seneke, Augustina, Origena, Platona, Pseudo-Aristotela, Cicerona i Aleksandra iz Afrodizijade. Iako se »Marulić svojim filozofskim izvorima nije koristio u jednakoj mjeri« (str. 49), na temelju većine natuknica etičke naravi i njima pripadnim zapisima iz djela filozofa, Balić zaključuje da se Marulićev *Repertorij* može ocijeniti »kao kompendij ili kao zbirka koja je u svojem velikom dijelu i filozofske, posebice etičke naravi« (str. 50).

Nakon detaljnog upoznavanja čitatelja s izdanjima koja su prethodila najranijem sačuvanom izdanju Marulićeve *Institucije* otisnutom

10. veljače 1506. godine, autor prelazi na razmatranje razloga zbog kojih je *Institucija*, bestseller koji je doživio brojna izdanja i prijevode na više svjetskih jezika, uvrštena na *Indeks zabranjenih knjiga* i potom spaljena. Iako je, koristeći se brojnim primjerima iz života svetaca, poučavala i širila nauk Crkve te isticala važnost života u skladu s kršćanskom vjerom, *Institucija* je prošla strogu cenzuru španjolskog inkvizitora Bernarda de Sandovala y Rojasa, koji je u svom *Indeksu* izdvojio sporna mjesta u Marulićevu djelu koje je prema njegovu nalogu trebalo ukloniti, a odnosila su se na zapise u poglavlju »De veritate colenda mendacioque fugiendo« (»O gajenju istine i izbjegavanju laži«) u kojem je Marulić izložio svoj stav o etičkoj opravdanosti laži. Srž Marulićeva nauka o laži sadržan je u tvrdnji da je ponekad (a pritom misli na situacije u kojima nam prijeti još veći grijeh ili gubitak nekog većeg dobra) nužno pribjeći laži, pretvarati se ili zataškavati. Da bi osnažio svoj stav, Marulić je posegnuo za primjerima iz života apostola i blaženika te brojnim biblijskim pričama što je, dakako, pojačalo ton cenzora. Prema Balićevim spoznajama, Marulićev nauk o laži sadrži četrnaest načina laganja (lažno predstavljanje, lažne optužbe, lažna poslušnost, lažno svjedočenje, lažno ludilo, lažno prijateljstvo, lažna presuda, lažna ljupkost, lažna pobožnost, lažno preseljenje, lažan zadatak, lažan identitet, lažan odlazak, lažan spol) i petnaest razloga koji laganje čine opravdanim, štoviše nužnim (primjerice, spašavanje ljudskih života, čovjekoljublje, opasnost od umiranja od gladi, služenje Kristu itd.). I danas itekako aktualna, kako uostalom i autor primjećuje, tema laži, kojoj je Marulić posvetio podosta pažnje nije, međutim, jedina etička tema na kojoj Splitsanin gradi svoju *Instituciju*. Ustrajan u svojoj namjeri da ukaže na važnost napuštanja poroka i kreposnog života u skladu s kršćanskom vjerom, Marulić je u svojim poukama za čestit život pokazao izrazito zanimanje i za mnoge druge etičke teme poput blaženstva, časti, pravednosti, prijateljstva, dobra, zla itd. O snazi i značenju vjere u životu čovjeka Marulić je još snažnije progovorio u poglavljima »De beatum gloria« i »De fide Christi contra philosophos« u kojima, obračunavajući se s filozofima i njihovom »istinom«, pokazuje nadmoć i prednost kršćanske vjere i kršćanskog života na čovjekovu putu spoznaje najviše istine i postizanja blaženstva.

Instituciju i *Parabole*, sljedeće Marulićevo znamenito djelo koje Balić temeljito analizira iz okvira filozofske i kršćanske etike, povezuje izostavljanje odredbe, odnosno rasprave o vrlini. Razlog je tomu, u čemu se Balić slaže s Ernom Banić-Pajnić, Marulićeva intencija da

svojim poukama potakne čovjeka na krepotan život čime će si osigurati Božju milost, a time onda i svoj najviši cilj – blaženstvo. I u svojim *Parabolama*, u kojima je ponudio pedeset slikovitih pouka, Marulić ulaže veliku energiju i entuzijazam u promišljanje istine i laži te prolaznih, tjelesnih i trajnih, duhovnih dobara, ali i u poticanju na vrlinu, odnosno suzdržavanju od porokā. *Instituciju* i *Parabole* povezuje i negativan odnos prema filozofima kojima zbog njihove sumnje u sve, pa čak i u istinitost kršćanske nauke, odriče mogućnost doseganja blaženstva. Unatoč, dakle, nekim jasnim poveznicama između *Institucije* i *Parabola*, parabole se svakako izdvajaju svojom zanimljivom i lako razumljivom dvočlanom, alegorijsko-fabularnom i daktičkom strukturom, kao i svojim protagonistima iz stvarnog, običnog života puka, čime je Marulić postigao da njegove kreposne pouke, kako i sam piše, objašnjavajući motive svog djela u posveti kanoniku Tomi Nigeru, »djelotvornije ulaze u dušu priprostim ljudima« (str. 162). Osim toga, Marulić se ovdje pokazao kao dobar poznavatelj ljudske psihologije te Epikurovih i Senekinih etičkih stajališta čemu u prilog govori i zagonetni epigram *Versus in directum stoici, in transversum Episurei* (*Stihovi pročitani vodoravno – stoički, okomito – epikurovski*).

Drugo, pored *Institucije*, Marulićevo latinsko djelo moralnog značenja i zavidne europske recepcije jest *Evandelistar*. U toj svojoj »moralnoteološkoj sintezi« (str. 205) Marulić je etiku odredio kao znanost koja ima prvenstvo nad svim drugim znanostima iz tog razloga što »se bavi uređenjem vladanja u životu« (str. 221). Čovjekov život obilježen je stalnom borbom između dobra i zla, kreposti kojoj treba težiti i porokā kojima se treba oduprijeti. Etika je ona nauka koja čovjeku pokazuje put koji treba odabrati da bi se odvratio od varljivih i prolaznih zemaljskih užitaka i loših djela te prigrlilo vrlinu. S takvim uvodnim prepozicijama koje je naznačio u »Predgovoru« *Evandelistara*, Splićanin sadržaj svog djela gradi na kardinalnim krepostima kršćanske etike – vjeri, ufanju i ljubavi. Kada je ukazivao na zastupljenost filozofske etike u *Evandelistaru*, Balić se usmjerio na Marulićevo promišljanja o mudrosti, mudracima i njihovim dužnostima te o laži. S vrlo jasnim stavom da se oni sa skromnijim znanjem, ali izrazitijom duševnom čistoćom mogu više nadati blaženstvu od onih koji se odlikuju velikim znanjem, a nedostaje im čestitosti, Marulić ustraje u objašnjenju da mudrost, pod kojom podrazumijeva i ljudsko i božansko znanje stvari, ne počiva na znanju, nego na kreposti. Pravi, istinski mudrac jest onaj koji svoj život i djelovanje podređuje

Bogu. On je onaj koji zna što je glavni cilj čovjekova života pa u skladu s tim znanjem, njegujući kršćanske vrline, oblikuje svoj zemaljski život.

Repertorij, Institucija, Parabole i *Evandelistar* nisu, međutim, jedina Marulićeva djela koja svjedoče o njegovu ozbiljnom pristupu etičkim temama. Marulić je, naime, svoj etički nauk izložio i u hrvatskim i latinskim pjesmama, epovima, dijalozima i poslanicama. S ciljem da pruži što cjelovitiji uvid u etičke sastavnice Marulićeva djela, Balić poduzima analizu hrvatskih pjesama *Suzana, Dobre nauke, Stumačen'je Kata* i *Svit je taščina* te latinskih *Bratu Šimunu, da odustane od kocke, O dvama putovima, jednom poročkom, drugom kreposnom, Odvjetnik u stihovima čitanim po redu – valjan, u stihovima čitanim unatrag – nevaljao, Svećenicama* i *Epitaf Stjepana Capogrosso*, u kojima Marulić opominje čovjeka zbog ljudskih slabosti te ga istovremeno poziva i potiče na valjan kršćanski život. Osnovnom motivu svog stvaralaštva splitski mislilac ostaje vjeran i u dvama epovima – *Juditi* i *Davidijadi* kojoj je pridodao *Alegorijsko tumačenje Davidijade*. Brojni stihovi u kojima je obradio čitav spektar etičkih tema, od primjerice istine i laži, mira, dobra, zla, pravednosti i poštenja, do ljubavi, licemjerstva, časti i prijateljstva, pružaju jasan uvid u Marulićev etički nauk u ovdje izdvojenim epovima te omogućuju i opravdavaju, posebice kada je riječ o *Juditi*, tvrdnju o Maruliću kao etičaru (str. 312). Njegov je etički nauk lako pratiti i u dvama dijalozima, *Utih nesriće* i *Dijalogu o Heraku*, kao i u dvjema poslanicama upućenima opatici benediktinskog splitskog samostana Katarini Obirtića, kao i u poslanici papi Hadrijanu VI.

Dajući zaključno slovo svojim istraživanjima, Balić ističe da je Marulić svoj etički nauk izložio u gotovo svim svojim djelima. U želji da čovjeka pouči u sigurne načine koji će mu omogućiti blaženstvo, Marulić je isticao važnost života u skladu s kršćanskim krepostima, ali i vjere u Boga i prihvaćanja učenja Crkve u čemu je vidio glavni preduvjet i temelj čovjekova valjana i ispravna djelovanja.

Pored korisnih priloga u obliku dokumenata pridodanih knjizi što prije svega doprinosi boljem upoznavanju Marulićeve misli, ali i cjelokupnoj vrijednosti knjige, valja istaknuti da u prilog posebnosti Balićeve monografije nesumnjivo spadaju i analize Marulićevih zapisa na temelju kojih se kristalizira ona druga strana Splićaninova lica. Pažljiv čitatelj, odnosno gledatelj primijetiti će to već na prvi pogled, i to zahvaljujući vrlo domišljatom dizajnu naslovnice knjige. S jedne strane stoji, dakle, Marulić kao već vrlo dobro poznat pisac moralnih pouka nadahnutih kršćanskom

vjerom, dok se s druge strane, čak pomalo sramežljivo, predstavlja drugi, ponešto slabije poznat, Marulić kao autor satiričkih i lascivnih stihova. U Balićevu opsežnom prikazu etičkog nauka splitskog humanista svoje mjesto nisu, jer nisu ni mogle, našle analize *Glasgowskih stihova*, brojnih Marulićevih epigrama u kojima je, može se reći, prevladala upravo ona pjesnikova ljudska strana kojoj zemaljske radosti nisu strane. No već stihovi Marulićeve *Suzane*, koju je Balić uzeo u razmatranje, u kojoj je istoimena protagonistica svojom izvanrednom ljepotom rasplamsala bludne misli i erotsku želju dvoje staraca, služe kao dostatan pokazatelj pjesnikove druge crte ličnosti.

Rasvijetliviši filozofsku, odnosno etičku dimenziju Marulićeve misli, knjiga *Etički nauk Marka Marulića* dala je značajan doprinos boljem poznavanju djela splitskog humanista, što je čini vrijednim i nezaobilaznim dijelom marulologije.

Željka Metesi Deronjić

doi: [10.21464/fi38215](https://doi.org/10.21464/fi38215)

Žan-Lik Nansi [Jean-Luc Nancy]

Nacistički mit / Dekonstrukcija hrišćanstva

Fakultet za medije i komunikacije,
Beograd 2017.,
preveo Ugo Vlaisavljević

Nedavno je u izdanju jedne od najproduktivnijih izdavačkih kuća na prostorima bivše Jugoslavije, kada je u pitanju suvremena društvena i humanistička teorija, Fakulteta za medije i komunikacije Sveučilišta Singidunum u Beogradu, svjetlo dana ugledala zbirka eseja pod nazivom *Nacistički mit / Dekonstrukcija hrišćanstva* francuskog filozofa Jean-Luca Nancyja, mislioca koji u posljednjih 20 godina zauzima sve važnije mjesto na svjetskoj filozofskoj sceni. Opus Nancyjeva promišljanja ogroman je i prožima klasičnu i suvremenu filozofiju, likovnu i filmsku umjetnost, socijalnu i političku misao i, na posljetku, teološku misao i egzistencijalnu filozofiju. Osim što je dugi niz godina predavao na Sveučilištu Marc Bloch u Strasbourgu, bio je gostujući profesor na Freie Universität

Berlin i University of California. Svoj misaoni put predstavio je knjigom *La communauté désœuvrée (Razdjelovljena zajednica)* u kojoj je izložio analizu zajednice kao stanja i procesa koji nema ni suštinu ni svepokrivajuću identitet, nego egzistira kao stanje stalno smjenjujućih smislova.

Prvi prijevodi Nancyjevih tekstova na prostorima bivše Jugoslavije počeli su se pojavljivati 90-ih godina prošlog stoljeća u časopisima *Dijalog*, *Beogradski krug* i *Košava*, a prva knjiga, ili točnije zbirka važnijih Nancyjevih tekstova (»Uljez«, »Heideggerova izvorna etika«, »Pohvala izmiješanosti«), pod zajedničkim nazivom *Biti zajedno bez suštine* (preveli: Ugo Vlaisavljević, Elmedina Podrug) pojavila se 2001. godine u izdanju sarajevskog Međunarodnog centra za mir, a povod za njeno objavljivanje bilo je gostovanje francuskog filozofa na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu. Izdavačka kuća Mama iz Zagreba 2003. je godine u jednoj knjizi objavila dva, možemo reći, njegova najvažnija djela – *Razdjelovljena zajednica* i *O singularnom pluralnom bitku* (u prijevodu Tomislava Medaka) – što je bilo zapravo prvo cjelovitije predstavljanje Nancyjeva djela na ovim prostorima. Nakon toga je slijedilo objavljivanje knjige *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija* u izdanju izdavačke kuće Jesenski Turk, također iz Zagreba. U Beogradu 2007. godine u izdanju izdavačke kuće Beogradski krug izlazi *Iskustvo slobode*, knjiga koja predstavlja Nancyjevu doktorsku disertaciju obranjenu pred Jean-Françoisom Lyotardom, Jacquesom Derridaom i Gérardom Granelom. Filmski centar Srbije 2005. godine objavljuje njegovu knjigu eseja o filmskoj i likovnoj umjetnosti *Abas Kjarostami. Očiglednost filma*, u prijevodu Ane Samardžije, koju čine njegovi tekstovi o stvaralaštvu nagrađivanog iranskog filmskog redatelja. Spomenut ćemo i Nancyjevu knjigu o umjetnosti *Muze*, koja je objavljena prije četiri godine u izdavačkoj kući Meandar Media, a u prijevodu Vande Mikšić.

Nacistički mit / Dekonstrukciju hrišćanstva čine dvije knjige, od kojih je prva (*Nacistički mit*) napisana u suradnji s Philippeom Lacoue-Labartheom, Nancyjevim kolegom sa Sveučilišta Marc Bloch u Strasbourgu, s kojim je još sedamdesetih godina prošlog stoljeća napisao dvije knjige *L'absolu littéraire* i *Le titre de la lettre*. Prva je filozofska analiza književnosti i bavi se poetikom njemačkog romantizma, a druga problematizira odnos filozofije, lingvistike i psihoanalize, interpretirane kroz perspektivu čuvenog francuskog psihoanalitičara Jacquesa Lacana. Njihov zajednički rad je nastavljen 1980. godine, kada pokreću *Centre de Recherches Philosophique*